

КИРИЛ ЙОРДАНОВ

GETICA: I. ДЪРЖАВА И РЕЛИГИЯ
ОТ СРЕДАТА НА II ХИЛЯДОЛЕТИЕ ДО
СРЕДАТА НА VI В. ПР. Н. Е.

KIRIL JORDANOV

GETICA: I. ÉTAT ET RELIGION DÈS LE MILIEU
DE II-^{ème} MILLENAIRE JUSQU'AU MILIEU
DU VI-^{ème} SIÈCLE AV. N. È.

Рецензент

доц. *Мargarита Тачева*

Редактор

проф. *В. Велков*

Изборът на заглавието не е случаен и има своя първообраз в античната писмена традиция. Пръв Херодот, когато описва тракийския маршрут на персийската армия, предвождана от Дарий I срещу скитите, подробно обяснява историята и религиозните представи на племената, населявали Североизточна Тракия, като ги нарича гети. В предримската епоха Тукидид, Теопомп и Страбон утвърждават етнонима, а живялият през I—II в. писател, оратор и философ Дион Хризостом дори написал съчинението „Гетика“, чиито преписи не са достигнали до модерните издатели. Списъкът на античните автори с трайни интереси към историята на гетските племена завършва с готския историк Йордан. За да подчертае ранната история на своите сънародници, той отъждествява готи с гети в написаното около средата на VI в. съчинение „De origine actibusque Getarum“, издадено и коментирано от Момзен под съкратеното и по-удобно наименование „Getica“.

След публикуването на обширното и задълбочено изследване на румънския археолог и историк В. Първан¹ върху историята на племената от Карпатско-Дунавския басейн в предримската епоха, името гети зае отдавна полагащото му се място в историческата наука. Това фундаментално съчинение даде необходимия тласък да се ускорят изследванията върху езика, поселищния живот, бита и религията, икономическите отношения с понтийските колонии и политическата история на племената от Североизточна Тракия. Достиженията на румънската, съветската и българската историческа наука за древността в последните две десетилетия създадоха една достатъчно устойчива база за интердисциплинарно проучване върху историята² на севернотракийските племена от къснобронзовата епоха насетне.

Приемането или респективно отхвърлянето на етнонима гети е въпрос с особена важност и от методическа, и методологическа гледна точка, още повече, че в научната книжнина все още съществува неоправдан разнобой. Достатъчен е примерът с публикуваната наскоро статия от Х. Дайковичу,³ който разглежда сведенията за севернотракийските племена у античните автори с археологическите проучвания върху поселищния живот, като изложи своите аргументи срещу употребата на изкуствените

¹ V. Pârvan. *Getica: O protoistorie a Daciei*. București, 1926, *passim*.

² Постиженията на румънската историография са разгледани в статията на R. Vulpe. *Histoire des recherches thracologiques en Roumanie, Thraco-Dacica*. București, 1976, p. 13 — 51; Ал. Фол. *Тракия и Балканите през ранноелинистическата епоха*. С., 1975, с. 35 — 59, с л-ра; И. Никулцз. *Геты IV — III вв. до н. з. в Днестровско-Карпатских землях*. Кишинев, 1977.

³ H. Dăicoviciu. *Thrace et Daco-Gètes à la fin du Hallstatt et au début de La Tène en Roumanie*. — *Thracia, IV, Serdicae*, 1977, p. 5 — 13.

термини „трако-гети“, „трако-гетска общност“, „трако-гетско изкуство“⁴ и т. н. В хода на изложението авторът се отклонява от собственото си твърдение, че за изходна база е приета информацията на писмената традиция и за основен доказателствен аргумент е изтъкнат начинът на погребение. Подкрепен е далеч по-изкуственият хибрид „дако-гети“, „дако-гетска нумизматика“, „дако-гетско изкуство“ и т. н., които според него далеч преди първото споменаване на даките у Страбон по времето на Цезар съществуват като етногеографска, културно-политическа и религиозна общност на север от Дунав. Мнението е очевидно тенденциозно, тъй като неоспорим факт е, че от неолита насетне голямата река не е била сериозна преграда за икономически, политически, културен и религиозен синкретизъм за населяващите я по двата бряга общности. Впрочем споменатата терминология и досега е широко застъпена в румънската историография.⁵

Горната хронологическа граница на изследването естествено не е случайно избрана. Около средата на II хилядолетие пр. н. е., в епохата на късният бронз, североизточните предели на тракийските земи са част от микенското койне, както личи от многобройните археологически находки и анализа на оскъдните писмени сведения. С развитието на производителните сили и повишената интензивност на производството се разхлабват и родовите връзки, като постепенно и естествено завършва процесът на отмиране на родовата община. Постепенният преход от родовата към съседско-териториалната община, който вероятно продължава през цялото III и първата половина на II хилядолетие пр. н. е., също е към своя край. Това е времето на преминаване от двусъставната антагонистична родова община към съседско-териториалната, която дава възможност за нови форми на експлоатация.⁶ Така изградената социална структура позволява да се създадат благоприятни условия и за развитие на държавообразователните процеси, което естествено от своя страна води до усъвършенствването на религиозните представи и вярвания. Може да се приеме, че общотракийската религиозна доктрина със своите регионални особености е вече окончателно оформена към средата на II хилядолетие пр. н. е. Долната хронологическа граница е характерна с рязкото увеличаване на сведенията в писмената традиция за Тракия; ражда се йонийската историческа проза, а постоянно увеличаващият се археологически материал позволява по-прецизно да се локализира отделните центрове на политически живот.

В това изследване не се разглеждат многобройните и сложни проблеми, свързани с развитието на поселищния живот и на изкуството, както и икономико-политическите отношения между западнопонтийските колонии и местните представители на аристократическия елит. Извън темата остават дискуссионните етногенетични процеси, въпросите, свързани с миграциите, сложните и все още нерешени проблеми на историческата география.

Средата и втората половина на II хилядолетие пр. н. е. е период на значителен подем в историческото развитие на Североизточна Тракия. Убедително археологическо доказателство относно принадлежността на гетските земи към микенска Тракия са например калъпите за отливане на бронзови изделия, открити в местността „Побит камък“ край Разград.

⁴ D. B e r c i u. Contribution à l'étude de l'art Thraco-Gète, București, 1974, passim.

⁵ Thraco-Dacica. București, 1976, passim.

⁶ A. I. F o l, I. v. M a r a z o v. Thrace and the Thracians, London, 1977, p. 144 — 147.

Голямото спирално украшение с пета, чукът-брадва или по-скоро скиптър имат паралел с депото за бронзови предмети при Драйна де Йон, недалеч от Плоещ, и брадвата-скиптър с мечовете-кинжали от Лозово, Ниспоренски район на Молдавска ССР.⁷ В изследването си Венедиков изрично отбелязва, че Разградският скиптър има същите канелюри, каквито са изобразени и върху Вълчитрънското съкровище. Той е категоричен и относно датировката на калъпите за скиптри и украшения от Разград и тези от Драйна де Йон.⁸ Тук, както и в Молдавия е съществувал център, който обслужвал двора на местните легендарни царе-жреци от къснобронзовата епоха. За Североизточна Тракия тези анонимни владетели се персонифицират в образа на антроподемона Залмоксис. Тези находки не само потвърждават съществуването на отделни центрове на политически живот, но и подсказват съществуването на една прослойка в рамките на съседско-териториалната организация. Това са майсторите-занаятчий, тъй като едва ли редовният селянин-общинник е могъл да създава подобни шедеври на бронзолерството и торевтиката. Същевременно дървеният семантичен комплекс скиптър — власт — закон е символ на върховната политико-религиозна и съдебна власт на традиционното право. Предположението се потвърждава и от две известия в „Илиада“, които трябва да се отнесат към микенската епоха. В първото Ахил скрепява клетвата си над жезъл, а във второто върху щита на Ахил е изобразена сцена, където скиптърът преминава в ръцете на старците-съдии. Според анализа на специалистите⁹ това е съветът на басилевсите под стените на Троя.

Все още хипотетичната принадлежност на Североизточна Тракия към микенското койне се потвърждава и от многобройните находки на конски амуниции (псалиа) от Украйна, Молдавия, Влашката равнина и Добруджа, датирани най-общо към XV—XIII в. пр. н. е. Те са достатъчно доказателство за високото занаятчийско майсторство и техника на производството в тези обширни зони. Според издателя на находките споменатите конски амуниции са пряко доказателство за употребата на бойни колесници, познати на почти всички народи в басейна на Източното Средиземноморие в микенската епоха.¹⁰

Същевременно Карпатско-Дунавският басейн с Добруджа и Североизточна България са богати с находки от бронзови рапири и мечове, които са основното нападателно оръжие на аристократичната върхушка. Достатъчно е да се споменат оръжието от с. Йонкова, Разградско, от XVI в. пр. н. е., мечът от Меджидия с относителна датировка XIV в. пр. н. е. или съкровището от с. Сокол, Силистренско, от края на XIV—XIII в. пр. н.

⁷ И в. Венедиков. Вълчитрънското съкровище. — Изкуство, 1975, кн. 3/4, с. 2 — 10 с л-ра; В. А. Дергачов. Бронзовые предметы XIII — VIII вв. до н. э. из Днепровско-Прутского междуречья. Кишинев, 1975, с. 17, 33 — 34, 52, 60, 69 — 70.

⁸ За Вълчитрънското съкровище и калъпите от Разград вж. у А. I. F o l, I v. M a g a z o v. Op. cit. p. 60, 63, 65, 136 — 137, 148.

⁹ Н o m., Ilias, I, 234 — 239; XVIII, 497 — 506 (Ameis-Hentze); Ю. В. Андреев. Раннегреческий полис (Гомеровский период). Л., 1976, с. 54 с бел. 25; за царете-жреци в микенска Тракия вж. у А. I. F o l. Политическа история на траките. С., 1972, с. 39 — 44 с л-ра; А. I. F o l, I v. V e n e d i k o v, I v. M a g a z o v, D. P o p o v. Thracian Legends. Sofia, 1976, p. 69 — 103.

¹⁰ А. О а н с е а. Branches des mors au corps en forme de disque, Thraco-Dacica. Bucu-
rești, 1976, p. 59 — 75.

е.¹¹ Тук е мястото да се споменат и бронзовите двойни брадви, които според историческата интерпретация имат несъмнено култово предназначение и са прерогатив на царя-жрец от микенската древност. Според анализите, подобни брадви с известни изменения продължават да се произвеждат и през ранножелязната епоха, чак до VI в. пр. н. е.,¹² явно продължение на традициите от микенска Тракия. В случая особена стойност имат брадвите от с. Рояк, Провадийско, Семерджиievo, Русенско, и Кръвеник, Търновско, приблизително датирани в XIV—XIII в. пр. н. е. Оттогава е и фрагментарно запазеният екземпляр от Извоареле,¹³ Олтения. Към същата епоха се отнасят и откритите антропоморфни паметници при Езерово, Варненско, Монастира и Плачидол, Толбухинско, които изобразяват воители, вероятно царе-жреци. Фигурите са сходни с каменните изображения на династи при Белоградец, Сибиоара и Ступин (датирани към VII—VI в. пр. н. е.). Наскоро бяха публикувани още два антропоморфни паметника от бронзовата епоха. Каменните изображения са открити край с. Стан, Варненско, и с. Невша. Според издателя голямата огърлица-торква символизира жреческата власт на изображения вожд. В заключение авторът систематизира споменатите паметници от къснобронзовата епоха в два основни типа. Към първата група са отнесени находките от Езерово (стара находка), Плачидол и Невша, а към втората спадат тези от Езерово (нова находка), Монастир, новооткрития паметник от с. Стан и този от Хаманджия.¹⁴

През втората половина на II хилядолетие пр. н. е. в съседско-териториалната община е подчертан социалният антагонизъм между селяните-общинници с вече оформената прослойка занаятчии и откъснатата се племенна аристокрация, която се обособява като собственик на средствата за производство. Същевременно този социален елит укрепва и налага военно-политическата и религиозната власт на своя предводител царя-жрец. Наличието на държавни организации и изградената социална структура позволяват да се развият и утвърдят религиозните предстиви, които обединяват силите на земята и небето, на мъжкото и женското начало. Приблизително по този път еволюира и тракийската идея за съчетаване на двете начала — хтоничното и соларното, защото вярата в безсмъртието или по-точно обезсмъртяването е нереална без другото начало — небето (соларността). Това е пълният цикъл, който се извършва в природата и се възпроизвежда всяка година; според представите така е и при човека, който се обезсмъртява чрез това сливане на соларното и хтоничното. По този начин хероизацията утвърждава вярата в безсмъртието и стимулира усъвършенстването на духа в идейно-религиозен план. Тази условно наречена степен налага идеята, че всеки може да бъде херой. По този начин и простосмъртният поема по мечтания път към безсмъртието и се добли-

¹¹ M. I r i m i a. Das mykenische bronzeschwert aus Medgidia, Dacia, 14, 1970, S. 389 — 395; I v. P a n a u o t o v. Bronze Rapiers, Swords and Double Axes from Bulgaria. Thracia, V, 1979 (под печат).

¹² И в. В е н е д и к о в. Вълчитрънското съкровище, с. 8.

¹³ A l. V u l p e. Toporul de bronz cu doua taisuri de la Izvoarele (jud. Ilfov) — SCIV, 22, 1971, p. 485 — 489.

¹⁴ Г. Т о н ч е в а. За антропоморфния паметник от с. Стан, Варненско. — Векове, кн. 3, 1977, с. 70 — 74.

жава до божеството. Паралелът е съвсем естествен. Става дума за хероса,¹⁵ особено широко разпространен през римската епоха. В частност предположението се подкрепя по археологически път чрез открития хероон при с. Люблен, Търговишки окръг, където е погребан лекар-хирург с неговия инструментариум. Комплексът се състои от надгробна могила, светилище и свещен двор. Датировката на находката, средата на II до края на III в., недвусмислено потвърждава консервативността на тракийските политико-религиозни представи.¹⁶

Следващата, по-висша степен съдържа в себе си белези на обожествяване, приемане и разпространение на вярата в безсмъртието. Това е антроподемонът, пресъздаден от Херодот в лицето на гета Залмоксис чрез информацията на йонийските колонисти от Пропонтида и Понта по собственото му признание. Сред тесен аристократичен кръг в подземната си зала Залмоксис разпространява учението си чрез полубожествени дела.

Висшата семантична степен е тази на бога, който е безсмъртен не само като религиозна представа, достъпна за всеки приобщен, но е и свършен като съставна част от системата земя — небе, соларно — хтонично, мъжко и женско начало. Едва сега е възможен инцестът между сина и Великата богиня-майка, с което завършва един цикъл, за да започне той отново. В общи линии така изглежда семантиката на системата човек — природа според религиозните представи на траките¹⁷ от микенската древност насетне.

Решаването на многобройните проблеми, свързани с политико-религиозната същност на тракийското общество, потвърждава съществуването на отделни култове в различните райони на тракийската диаспора. Казано най-общо, всяко племе или група племена, свързани в една политико-религиозна система, имат своето върховно божество с персонифициран култ. Докато за Южна Тракия това е легендарният Орфей, съчетал в религиозно-политическо единство соларното и хтоничното с вярата в безсмъртието, то за североизточните ѝ предели това е антроподемонът Залмоксис. Погледнато в социално-политически план, това е религията на едно затворено аристократично общество, предвождано от царя-жрец,¹⁸ който извършва религиозните тайнства и жертвоприношения и който след смъртта се въздига до божеството. На земята политико-религиозните идеи на върховното божество се осъществяват от царя-жрец и неговата приближена прослойка от аристократи, посветени в тайнствата.

¹⁵ Вж. главата, писана от Венедиков в книгата *A l. F o l, I v. V e n e d i k o v, I v. M a g a z o v, D. P o r o v. O p. cit., p. 9 — 37.*

¹⁶ Д. О в ч а р о в. О наличии герооно в древней Фракии. — *Thracia, III, Serdicae, 1974, с. 345 — 352.*

¹⁷ За култа към Великата богиня-майка в Източното Средиземноморие от неолита насетне вж. у *P. L é v ê q u e. Formes et structures Méditerranéennes dans la genèse de la religion grecque, Praelectiones Patavinae, Roma, 1972, p. 147 — 148, 152, 166 за хиерогамията p. 152, 159, 171, 177; вж. и писаната от Д. Попов глава в: A l. F o l, I v. V e n e d i k o v, I v. M a g a z o v, D. P o r o v. O p. cit., p. 90 — 97; за инцеста в Ирано-Кавказкия етнокултурен кръг, включително и Скития вж. у Д. С. Р а е в с к и й. Очерки идеологии скифо-сакских племен. М., 1977, с. 50 — 52.*

¹⁸ А л. Ф о л. Тракия и Балканите . . . , с. 41 — 43 с извори и л-ра.

Последните изследвания върху тракийската религия и гръцките извори, в частност периегезата на Хекатей, логосът на Херодот и „Археологията“ на Тукидид, потвърдиха консервативността на социалната структура и политико-религиозните представи у траките, които почти не търпят промени от микенската древност до римското владичество на полуострова.¹⁹

Историческата интерпретация на няколко Херодотови сведения позволи на специалистите да изложат мотивираното предположение за съществуването на една трако-пеласгийска етно-културна общност с вече изградена социална структура, държавни организации и религиозни представи. В основата на хипотезата е заложена информацията на „бащата на историята“, че пеласгите говорят непонятен „варварски“ език и са исторически предшественици на елините. В тази трако-пеласгийска общност влиза почти целият йонийски свят и по-точно Атика, Цикладските острови и най-вече Лемнос, Имброс, Скирос, Самотраки, Лесбос, крайбрежието на Хелеспонта,²⁰ Еолида (Троада), Малоазийска Мизия, част от Ахайя в Пелопонес и тези, които живеят на север — тирсените, сиреч етруските в града Крестон.²¹ Последното сведение има очевиден паралел с многократно цитираното известие у Херодот „те (траките) имат еднакви обичаи с изключение на гетите, травсите и живеещите над крестоните“. Четенето „живеещите на север крестони“ или „живеещите оттатък крестони“²² не променя налагащите се изводи от гледище на историческата интерпретация. Съпоставянето на двете сведения води до предположението за еднаквостта на обичаите. Това допуска възможността и за еднаквост на политико-религиозните представи на споменатите етноси, които се различават от тези на останалите траки. Следващите известия на Херодот потвърждават казаното по-горе. Само травсите оплакват новороденото и се радват на спасението на покойника, който и според гетските представи се е избавил от всички злини. Това е и причината погребението да се извършва с шегички и веселие. Същевременно само тези на север от крестоните познават обичая жените на покойния, това се отнася предимно за представителите на аристокрацията, да се съревновават помежду си за честта да го придружат по пътя му към безсмъртието.²³

В този ход на разсъждение съвсем логично се стига до извода за наличието на обособена етнокултурна група, която има своите държавни институции, социална структура и религиозни представи и се различава по най-важния за археолога и историка обичай — погребалния. Подобни

¹⁹ Вж.: А. л. Ф о л, Проучвания върху гръцките извори за древна Тракия, I, Тракия в периегезата на Хекатей. — Год. Соф. унив. Ист. фак., 66, 1972/1973, 1975, с. 19 — 33; Проучвания върху гръцките извори за древна Тракия, II, Тракийския логос на Херодот — Год. Соф. унив. Ист. фак., 67, 1973/1974, 1976, с. 7 — 25.

²⁰ H d t., I, 56, 2 — 3; 2, 56, I; 4, 145; 5, 26; 6, 136 — 140; 7, 42; 7, 94 — 95; 8, 44 (Steinhude, Feix); M. S a k e l l a r i o u. Peuples préhelléniques d'origine indo-européenne, *Ekdotike Athenon S. A.*, 1977, p. 28, 47, 83, 88 — 92, 95 — 97, 215 — 230, 291, 298; А. л. Ф о л, Проучвания върху гръцките извори за древна Тракия, III, Тракия в Тукидидовата „Археология“, I, 2 — 12 и II, 14 — 17. — Год. Соф. унив., Ист. фак., т. 68, 1974/1975, 1979.

²¹ H d t., I, 57, I; D. D e t s c h e w. Die thrakischen Sprachreste. Wien, 1976, p. 266; M. S a k e l l a r i o u. Op. cit., p. 47, 88 — 89, 99 — 100, 159 — 160, 167.

²² H d t., 5, 3, 2; А. л. Ф о л, Политическа история . . . , с. 57 — 58.

²³ H d t., 5, 4, 2; 5, 5; D. D e t s c h e w, Op. cit., p. 521.

предположения се подкрепят и от откритите досега скални гробници в Североизточна България, Източна Стара планина и Източните Родопи. В североизточния район на древна Тракия това са компактни некрополи със значителен брой разположени в съседство гробници. Засега най-добре изследвани са комплексите в местността Яйлата над морския бряг при с. Камен бряг (28 гробници), при с. Венчан (15 гробници) и с. Староселец (22 гробници) в Провадийското плато и тези на нос Калиакра. Отделни гробници са описани пак при с. Староселец и с. Паницово в Източна Стара планина. Досегашното системно проучване на този тип мегалитна архитектура позволява да се заключи, че те са замисляни и изградени като семейни гробници на аристократическия елит. Все по-убедителна изглежда хипотезата, че мегалитните строежи, включително и скалните гробници,²⁴ представляват примитивни хероони, светилища, свързани с местния соларно-хтоничен култ в микенска Тракия. В гетските земи те са били последно жилище за членовете на аристократичните родове, приближени до местния цар-жрец, и образували затвореното общество на обезсмъртените почитатели на Залмоксисовата религия.

Датировката на мегалитните паметници все още е несигурна, но сега засега приблизително се отнася към ранния халчат, т. е. XII—XI—IX в. пр. н. е. Разпространението на мегалитните строежи по-ясно очертава приобщаването на Североизточна, Югоизточна и Югозападна Тракия с част от островите в Егея към вече споменатия трако-пеласгийски свят.

Единството на тази религиозно-политическа общност се потвърждава и от мита за хиперборейците от кръга на Аполоновите вярвания. Той е особено популярен и широко разпространен в писаната традиция. Хиперборейците са възпяти и полуобожествени от Омир, Хезиод, Пиндар и Платон, за да продължат да се споменават у Страбон, Павзаний, Аполоний Родоски, Помпоний Мела, Плиний Стари и дори Свида. Най-подробни и ясни са информацията за тях у Херодот. За хиперборейците, тяхната родина и религия не знаят дори и скитите, твърди „бащата на историята“. Най-много за тях разказват делосци. Според техните думи през земите на скитите преминават жертвени дарове, увити в пшеничена слама от страна на живеещите над (отвъд) Борей, родината на северния вятър. Даровете се предават от народ на народ, докато стигнат в храма на Аполон в Делфи. Херодот разказва и историята на полумитичния хиперборей Абарис, който обиколил целия тогавашен свят със стрела в ръка, символ на Аполон и неговите почитатели.²⁵

Освен пътя на хиперборейските дарове от крайния североизток до земите на югозападна Тракия, чак до Делфи, последните изследвания върху тракийската религия потвърдиха, че култът към Бендида е особено широко разпространен в поречието Струма — Места и може да се отъждестви с този на Великата богиня-майка.²⁶ Същевременно образът на върховното

²⁴ Вж. у И в. Венедиков, А л. Ф о л. Мегалитите в Тракия, Тракийски паметници. I, С., 1976, с. 99 — 106; П. Д е л е в, Проблеми на тракийските мегалитни паметници. Мегалитите в Тракия, II — Тракия Понтика (Тракийски паметници, III), С., 1979, дял 2, гл. III (под печат).

²⁵ H d t., 4, 13; 4, 32 — 36; P l a t., Char., 158 b (Croiset); S u i d a e., s. v. Ἄβρις (Adler); D. D e t s c h e w. Op. cit., p. 173.

²⁶ D. P o p o v. Essence, origine et propagation du cult de la déesse thrace Bendis, Centre de recherches d'histoire ancienne. Besançon, 1976, p. 289 — 300.

женско божество е представен и в шедьоврите на тракийската торевтика от първата половина на IV в. пр. н. е. Достатъчно е да се споменат кнемидата от Могиланската могила във Враца и двата наколеника от Аджи-гьол. Единият е по-добре запазен и не се различава по начин на изработка от врачанския, което би трябвало да възпре от потенциалния скептицизъм. Върховна повелителка на хтоничните сили, една от най-съществените и разпространени хипостазии на Великата богиня-майка, е тази на покровителка на животинския свят. В случая най-съществено за изложението е съпоставянето ѝ със змиеногата богиня, прародителка на скитите.²⁷ Това е Πότνια Θηρών хипостазата на Бендида — Артемида, покровителка на животните. Тя е изобразена върху споменатите наколенници, тъй като е и закрилница на човека. Синът е този, който ще сложи кнемидата, за да го запази в ценностното изпитание. След него той може да получи инсигниите на властта. Тук богинята е ἀποτροφαῖος, т. е. отблъсква злите сили, които се стремят да погубят сина ѝ.

Според досегашните паралели в целия басейн на Източното Средиземноморие, включително и ирано-кавказкия етнокултурен свят, в този царски лов синът трябва да убие носителя на злите сили, в случая глигана, за да се издигне до ранга на царя-жрец и получи правото на свещен инцест. По този начин се преминава към по-висша степен в усъвършенствването на инвеститурата.²⁸

По пътя на подобни разсъждения трябва да се опрем на последните изследвания върху тракийската етногеография от края на втората половина на II хилядолетие пр. н. е. насетне. Ал. Фол аргументирано доказва, че много често, ако не винаги, племенното име произлиза от названието на рода на царя-жрец, т. е. търсят се религиозно-политически причини за разпространението му не само в определен район, населен от даден етнос, но понякога и от цяла етническа група. По този или подобен начин се създават племенните названия на беси, мизи, трибали и гети.²⁹ Споменатото предположение се подкрепя и от многократно използваната в научно обръщение едонска октадрахмова монета от края на VI или началото на V в. пр. н. е. с надпис: Γετα βασιλέως Ηδωνων, Γετας Ηδονεων βασιλεύς, Γετα βασιλευ Ηδωνεων.

Първоначално в науката доминираше схващането, че емисията потвърждава евентуалното нашествие на гетски енклави в югозападна посока, което довело до покоряването на силните едони и до господството на гетски династически дом над тях. Впоследствие монетата бе обявена за фалшива и проблемът изоставен. Изследванията на нумизмати и историци³⁰ потвърдиха автентичността на емисията, което позволява да се направят някои по определени и достоверни изводи. Изображението на

²⁷ Н d t., 4, 9; А. М. Х а з а н о в. Социальная история скифов. М., 1975, с. 38 — 42, 176 — 177; Д. С. Р а е в с к и й, Цит. съч., с. 19, 21 — 24, 43 — 45, 47, 50, 52 — 53, 55 — 57, 76, 106 сл-ра.

²⁸ Вж. Р. L é v ê q u e. Op. cit., p. 159, 171, 177; за Скития вж. у Д. С. Р а е в с к и й. Цит. съч., с. 81 — 83, 162; И в. М а р а з о в. Сюжетът „лов на глиган“ в колана от с. Ловец. — Археология, 17, кн. 2, 1975, с. 38 — 39.

²⁹ А л. Ф о л. Проучвания върху гръцките извори за древна Тракия, II, с. 15, 17, 20 — 21.

³⁰ В. Н e a d. Historia Nummorum. A manual of Greek numismatics. Chicago, 1967, p. 201; D. D e t s c h e w, Op. cit., p. 105; А л. Ф о л, Политическа история, с. 104 — 105, 109 — 110.

тракийския Хермес психопомпос, наречен от Херодот родоначалник на тракийските царе, не бива да смушава, тъй като потвърждава тракийската идея за хтонизма в пряка връзка със соларността. Едонската монета по недвусмислен начин подкрепя вече изказаното предположение за единството на трако-пеласгийската общност в политико-религиозен план с нейния продължителен традиционализъм. Регистрирането на името Гета едва в епохата на персийското проникване по егейското крайбрежие и гръко-персийските войни не е обикновен архаизъм, а просто реминисценция, потвърждаваща устойчивостта и продължителността на институцията цар — жрец; тя струи от микенска Тракия и е в сила както за югозападните, така и за североизточните ѝ предели. Казано най-общо, в сферата на социално-политическата и религиозната практика върховният повелител с мъжете от неговото семейство представлява една затворена аристократична система от посветени и тъй като властта им е неограничена, родовото име може да получи и целият етнически състав, над който те господствуват.

Районът на изток от Марица и север от Пропонтида заедно с Тракийския Херсонес,³¹ както личи от анализа на данните в „Илиада“, също принадлежи към трако-пеласгийския свят. Тук през XIII в. пр. н. е. царуват Пейрой, син на Имбрас и Акамант, „най-храбрият измежду траките“.

Изглежда, от II хилядолетие пр. н. е. датират и отношенията между тази етнокултурна общност и делфийските Тракиди, премахнати от Филомел около 356 г. пр. н. е., защото наказали с голяма парична глоба фокидците според сведението на Диодор.³²

Херодот е основният информатор, който недвусмислено подчертава особеная, дори върховен момент в религиозните тайнства, характерни за епохата след втората половина на II хилядолетие пр. н. е. Според него всеки пет години гетите изпращат при върховния си бог Залмоксис пратеник, като го подхвърлят към небето, и той пада върху насочените нагоре копия.³³ Без съмнение човешкото жертвоприношение е приоритет на царя-жрец. Само по този начин може да се изтълкува и сведението за царете на кените Диегилис и Зибелмий. Когато улавя двамата братя от Аталовото царство, Диегилис не ги води към олтаря на местно божество или светилището на върховен бог, а ги отвежда в собствения си дворец. Там царят-жрец извършва ритуалното жертвоприношение.³⁴ Сведението още веднъж потвърждава традиционализма на религиозните обряди, тъй като се отнася към средата на II в. пр. н. е. Пак Диодор предава любопитни подробности за пленяването на Лизимах от гетския владетел Дромихет, макар че тук не се извършва жертвоприношение на победените македони. Гетският цар отвежда диадоха с неговата свита в резиденцията Хелис, принася жертва в двореца и едва тогава започват пирът и преговорите.³⁵

³¹ Н о т., П i a s, II, 844 — 850; IV, 517 — 538; M. S a k e l l a r i o u, Op. cit., p. 150 — 157; A л. Ф о л. Политическа история . . . , с. 40, 66 — 67, 73, 110.

³² D i o d., 16, 23, 3 (Vogel, Dindorf-Müller); D. D e t s c h e w. Op. cit., p. 206.

³³ H d t., 4, 94; за човешките жертвоприношения като политико-религиозен акт вж. у A l. F o l, I v. M a r a z o v. Op. cit., p. 24 — 25, 49.

³⁴ D i o d., 33, fr. 14 — 15; 34, fr. 12; D. D e t s c h e w. Op. cit., p. 135.

³⁵ D i o d., 21, 12; D. D e t s c h e w. Op. cit., s. 158; A l. F o l, I v. M a r a z o v. Op. cit., p. 53, 56.

За изложението е особено уместно отново да се върнем към сведенията на Херодот, които винаги дават важни и любопитни подробности. Според неговия разказ знатният персиец Ойобаз успява да се отскубне от Ксантип, бащата на Перикъл, като напуска Сест, но попада в ръцете на апсинтийците, които го принасят в жертва на върховното си божество Плейстор.³⁶ Събитието се датира в 478 г. пр. н. е.

Изградената сложна политико-религиозна система на траките може да се свърже и с една интересна находка от южна Италия, в т. нар. Велика Гърция, колонизирана още през VIII—VII в. пр. н. е. Става дума за публикуваната от С. Ферри³⁷ плоча от Дауния с изображение на човешко жертвоприношение. Стелата е датирана към края на VII — началото на VI в. пр. н. е. Върху страната В в по-голямата долна сцена са изобразени разни начини за измъчване на жертвите. Според издателя тази екзекуция с мъчения може да се свърже с Херодотовото известие за пратеничеството на гетите при Залмоксис. Вдясно от сцената е мъченията са изобразени мъж и жена в туника. Мъжът държи в ръката си три копия, притиснати към гърдите, като върховете им стърчат над главата му. Авторът смята, че двете фигури нямат семантическа връзка със сцената на екзекуция?! Струва ми се, че подобна връзка е налице, още повече, че италианският учен е категоричен относно паралела между стелата от Дауния и материалите от Анатолия и Тракия и очевидните връзки между трако-пеласгийския свят и Апенинския полуостров още през II хилядолетие пр. н. е.

Античните автори регистрират и практически доказват архаичността на политико-религиозното устройство в Североизточна Тракия далеч преди сведенията на Херодот да се появят на бял свят. Традицията запазва интересни и важни моменти от държавостроителната практика, религиозна и социалната структура на гетите в продължение на повече от хилядолетие.

В това отношение особено интересни са сведенията на късноантичния автор Йордан, който живее и твори в VI в. Той черпи особено ценна информация от много свои предшественици, като Касиодор, Павел Орозий, Амиан Марцелин, Дион Хризостом, Помпоний Мела, Помпей Трог (Юстин), Теопомп, а вероятно чрез тях и Херодотовата „История“. Това е основната причина, поради която информацията му за историята на гетите, т. е. гетите, е особено ценна. За пример ще цитираме едно доста често интерпретирано място от неговата „Гетика“. „Както съобщава историкът Дион (Хризостом), Филип (II Македонски) . . . решил да опустоши град Одис (Одесос) в Мизия, който, като бил в съедство с Томи, се подчинявал на гетите (гетите). Поради това готските (гетските) жреци, сами наричащи се праведни, изведнъж разтворили портите, излезли насреща му с китари и бели дрехи, с умолително пеене се обърнали към бащините си богове да бъдат те милостиви към тях и отблъснат македоните. Македоните, като ги видели така уверено да се приближават към тях, се стъписали и тогава. . . невъоръжените довели в уплаха въоръжените.“³⁸ Анализът

³⁶ H d t., 9, 119; D. D e t s c h e w. Op. cit., p. 372; К. Й о р д а н о в. Проблемы гетской религии. — *Studia Thracica*, I, 1975, c. 156 — 157.

³⁷ S. F e r r i, Un inaspettato documento Daunio degli „athanatizantes“ Traci, *Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, Rendiconti della Classe di Scienze morali, storiche e filologiche*, XXIX, fast. 5 — 6, Roma, 1974, p. 230 — 235.

³⁸ I o r d., *Getica*. 65 (Mommsen).

на 216 фрагмент от 46 книга на Теопомповата „История на Филип II Макодонски“, запазен у Атеней, и другото дошло до нас сведение чрез Сатирос дават ценна информация за стойността на това известие и за политическите отношения между гета Котелас и Филип. Почти сигурно е, че фрагментът у Теопомп има пряка връзка с Филиповите операции в Тракия и с описанията на Сатирос и чрез Атеней е достигнал до Йордан с естествени грешки при предаването на имената.³⁹ Впрочем описаният обичай, отнесен от готският историк само за жреците, е засвидетелствуван и у Стефан Византийски.

Погледнато в социално-политически план, споменатите жреци са представители на аристокрацията. Много е вероятно те да са членове на царското семейство, което пази традициите на религиозните тайнства в продължение на векове. Особено ценни от гледище на историческата интерпретация са белите одежди на жреците, символ на пеласгийската аристокрация дори по времето на Херодот и Тукидид. Белите дрехи са своеобразен атрибут и са в пряка връзка с тайните на орфическата соларна доктрина, която е в тясно взаимодействие с хтоничните сили. Оттук и близостта с култа към гетския антроподемон Залмоксис.

Литературата върху религията на гетите и култа към върховното им божество е огромна,⁴⁰ но далеч не всички поставени проблеми изглеждат окончателно решени. Изследванията върху гръцката писмена традиция например потвърдиха, че сведенията за Орфей и Залмоксис са хронологически неверни, тъй като поставят двете божества в по-късна епоха. Най-ранният и подробен автор Херодот, както и Хеланик, Платон и Страбон говорят за култа в Североизточна Тракия предимно от епохата на йонийската колонизация по западния бряг на Понта, сиреч от VII в. пр. н. е. насетне. От гледище на историческата интерпретация обаче споменатите автори регистрират една изградена социална структура и наличието на държавни организации сред гетите с вече оформена религиозна доктрина далеч преди това, още в микенската древност. Разказът на Херодот е особено пъстър и подробен, защото той смесва личните си наблюдения, дочутите и невинаги добре разбрани и осмислени информации на колонистите от крайбрежието с местната устна традиция и собствените си съждения. Поради това „бащата на историята“ не всичко разбира ясно и свързва соларно-хтоничните идеи на траките за обяснение на света от епохата на късния бронз с тази на питагорейското учение и доктринерския орфизъм от и след края на VI в. пр. н. е. Изглежда, това е основната причина в подробния разказ за гетското божество да се излага версията за робството му при Питагор на остров Самос, където Залмоксис усвоил много тайнства, сред които се откроява същността на учението за безсмъртието. Впрочем

³⁹ A t h e n., 14, 627 d-e (Kaibel) = T h e o p o m p., fr. 216 (Jacoby) u Satyros y A t h e n., 13, 557 d; S t e p h. B y z., 206, 5 (Meineke); D. D e t s c h e w. Op. cit., s. 249, 300. А л. Ф о л. Проучвания върху гръцките извори . . . , IV, фрагментите на Теопомп. Год. Соф. унив., Ист. фак., 69, 1975/76, 1979 (под печат).

⁴⁰ Вж. у К. Й о р д а н о в. Цит. съч., с. 154 — 159, както и докладите на румънските специалисти изнесени пред II международен конгрес по тракология: J. C o m a n, Aspects de la foi dans l'immortalité chez les Thraco-Gètes; I. B a n u. Zalmoxis et le phénomène de secte; M. N' a s t a. Les rites d'immortalité dans la religion de Zalmoxis; syncrétisme et contamination (под печат).

още в следващата глава Херодот потвърждава собствения си скептицизъм относно епохата на Залмоксис, като я вметва хронологически далеч преди Питагор.⁴¹ Догадката му вече може да се смята за доказана благодарение на последните изследвания върху социалната структура, поселищното развитие, политическия живот и религията на племената, населявали Североизточна Тракия.

Въпреки многобройните анализи на Херодотовия разказ за гетските религиозни представи с култа към човека, антроподемона или бога Залмоксис текстът продължава да поставя проблеми пред специалистите — езиковеди и историци. Още в началото на своето изложение „бащата на историята“ изрично отбелязва, че някои измежду гетите наричат своя бог Гебелеизис.⁴² Името не се среща повече в историописната традиция, въпреки че интересът към безсмъртието или обезсмъртяването у гетите продължава да вълнува авторите чак до готския политически деец и историк Йордан. Бяха създадени няколко предположения, които не успяха окончателно да решат проблема. Идеята за един своеобразен религиозен дуализъм, според който Залмоксис е носител на хтоничното начало, а Гебелеизис на соларното, бе изоставена като недостатъчно обоснована. Бе предложено друго решение, според което явно затвореният аристократичен кръг на Залмоксисовите почитатели предизвикало ответна реакция, която довела до създаване на култа към Гебелеизис от страна на редовите членове на селската териториална община. Хипотезите имат повече умозрително теоретична, отколкото доказателствена стойност и не бяха възприети от повечето специалисти. Несигурно изглежда и допускането, че Гебелеизис е по-старото име на божеството, като впоследствие се наложило това на Залмоксис. Споменатите идеи се базират върху етимологиите на двете имена и имат стойността да потвърдят сложността на проблема.⁴³ Ако се изходи от цитата у Порфирий, че тракийската дума ζαλμός означава „кожа“, шлем“, то името на Залмоксис може да се свърже с гетския пилос, носен само от представителите на аристокрацията според писмените сведения и многобройния археологически материал. Според тази етимология името на гетското божество означава „покровител, господар, цар“⁴⁴ и поне засега изглежда най-праводоподобна. Влахов потърси друго езиковедско обяснение, според което чрез двойното третиране на индоевропейските фонемни могат да съществуват някои дублетни форми на едно и също име. Нещо повече, той заключава, че целият тракийски ареал бил населяван от племена, които познавали Lautverschiebung 'а, но впоследствие били изтласкани на юг от дако-мизийски (?) племена, които не го познавали. Вероятно това смесване на тракийски и дако-мизийски езици позволило гетското божество да има двойно име. Според Погирк в колексите на Херодот има разночетения, като правилната форма била Νεβελείζις вместо Γεβελείζις, което означавало „бог на бурята“. Някои учени се стремят да обяснят нещата чрез религиозния синкретизъм между

⁴¹ H d t., 4, 95 — 96.

⁴² H d t., 4, 94; D. D e t s c h e w. Op. cit., p. 100.

⁴³ R. P e t t a z z o n i. Il „monoteismo“ dei Geti. — В: Сб. Д. Дечев, С., 1958, p. 654 — 655; К. Йорданов. Цит. съч., с. 155 — 156.

⁴⁴ P o r p h i r., Vita Pythag., 14; D. D e t s c h e w. Op. cit., p. 175; В л. Г е о р г и е в. Траките и техният език, С., 1977, с. 14 — 15.

хтоничното (Залмоксис) и соларното (Гебелеизис) начало, вероятно извършен като реформа от земния цар-жрец, цар-бог.⁴⁵ Въпреки положените усилия най-вече от страна на езиковедите сега засега проблемът не може да се смята за окончателно решен.

Не по-малко труден за анализ е и пасажът, в който картинно е описан един на пръв поглед странен и особен ритуал у гетите. По време на буря те хвърлят стрели нагоре срещу гърма и светкавицата и заплашват бога, като вярват, че няма друг бог освен собствения им. Разказът позволи на някои учени да приемат монотеизма на гетската, а оттам и на тракийската религия. Твърдението отдавна загуби научна стойност, още повече, че е опровергано на няколко места от самия Херодот, когато изброява божествата на траките. Макар и кратко, той споменава тракийските хипостазии на Арес, Дионис, Артемида и Хермес, последният почитан само от царските семейства; чрез него те свързвали и своя произход. Сведенията за върховните божества на апсинти и гети, Плейстор и Залмоксис, бяха споменати по-горе.⁴⁶

Още Кацаров анализира разказа за странния гетски обичай и предположи, че става дума за контаминация в изложението на айтиона за Залмоксис. Херодот чел, допуска той, че гетите имат обичай да стрелят срещу гърмотевицата, свързал го с върховното им божество и така описанието влязло в изложението за техните религиозни представи. Предположението има своите достойнства, но поне засега не може да се смята за единствено правилно. Чрез съпоставяне на човешките жертвоприношения у траки и скити бе направен успешен опит да се разшири кръгът на интересната проблематика. Освен изпращането на пратеник при Залмоксис и жертвата на Ойобаз в чест на Плейстор Херодот описва и кървавия ритуал на скитите, които разсичали един на всеки сто пленници и го принасяли в чест на тяхния Арес.⁴⁷

Данните у Херодот още веднъж подкрепят предположението за принадлежността на Североизточна и Югоизточна Тракия към един политикорелигиозен и културен кръг.⁴⁸ Езиковедските изследвания също говорят в подкрепа на казаното по-горе. Според специалистите името Плейстор означава „най-голям, най-велик“. Същевременно то е сродно с дакийската дума *πλεϊστοι*, спомената у Йосиф Флавий. Така се наричали жреците на Залмоксис, а така също и аскетите, които образували секта, подобна на есените, и били на голяма почит у даките. Разбира се, в етимологиите се съдържат и елементи на несигурност, но терминът трябва да се свърже с известието у Дион Хризостом за носенето на *πίλος* у гетите, на Дион

⁴⁵ К. В л а х о в, Тракийски лични имена. Фонетико-морфологични проучвания, *Studia Thracica*, 2, С., 1976, с. 20, 45 — 46; С. Р о г h i г с. *Considerations philologiques et linguistiques sur Gebeleizis*. — *Thracia*, II, *Serdicae*, 1974, p. 357 — 360; M. E l i a d e. *De Zalmoxis à Gengis-khan. Etudes comparatives sur les religions et de folklore de la Dacie et de l'Europe Orientale*. Paris, 1970, p. 59 — 61.

⁴⁶ H d t., 4, 94; 5, 7; 9, 119. З л. Г о ч е в а. Боги фракийцев и скифов по сведениям Геродота. — *Studia Thracica*, I, Sofia, 1975, с. 143 — 146.

⁴⁷ H d t., 4, 62; Г. К а ц а р о в. Нови изследвания върху религията на старите траки. — *Сп. БАН*, кл. ист.-фил., 33, 1945, с. 178 — 179; З л. Г о ч е в а. *Цит. съч.*, с. 145 — 146.

⁴⁸ Възможното отъждествяване на Залмоксис и Плейстор с едно върховно божество на войната т. н. тракийски Арес вж. у К. Й о р д а н о в. *Цит. съч.*, с. 156.

Касий за πλοφόρος, на Йордан за Pilleatos и на Страбон за τ. нар. κτίσται, безбрачните тракийски жреци с етимология „чист“, всичките без съмнение представители на гетската аристокрация.⁴⁹

Като се изхожда от източносредиземноморските и иранокавказки представи за обезпечаване на плодородието, към които принадлежат и трикийските, може да се допусне, че действията на гетите представляват ритуално-мимическо възпроизвеждане на битката между хероя и дракона-облак, чийто благоприятен изход осигурява дъжд и плодородие.⁵⁰ Вероятно този ритуал потвърждава идеята за ценностното изпитание на сина на Великата богиня-майка, който трябва да победи злите сили и се издигне до семантичната степен на царя-жрец.

Интересът към гетските религиозни представи и свещенните тайнства на култа продължават през цялата античност и дори през средновековието. Красноречив пример в това отношение е един фрагмент на Хеланик, записан чрез Мнасеас, Фотий и лексикона Свида. Един от последните представители на йонийската историописна школа и съвременник на Тукидид, Хеланик в общи линии пресъздава разказа на Херодот за гетската религия и Залмоксис, като изрично отбелязва, че култът бил почитан от теризите (у Фотий теретизи) и кробизите.⁵¹ Същевременно Мнасеас отъждествява Залмоксис с Кронос. Беше изказано предположението, че първоначално Залмоксис е само бог на мъртвите и по тази причина бил оприличен от колонистите с Кронос; едва впоследствие антроподемонът станал върховно божество. Каквото и предположение да се приеме, сведенията за Залмоксис потвърждават доминирането на хтоничното над соларното в култа за разлика например от този на Орфей, който е соларен и хтоничен едновременно, още повече, че според легендите бил в конфликт с Дионис, носител на хтонизма. Убедението се подкрепя и от споменатата емисия октадрахмови едонски монети, където е изобразен другият хтоничен бог, тракийският Хермес психопомпос. За разлика от елинските представи, тракийското хтонично божество не се отъждествява с безсмъртието на душата според философско-политико-религиозната доктрина на питагоризма, а с безсмъртието или по-точно обезсмъртяването изобщо. По този път на разсъждение може да се долови близостта между култовете на Залмоксис и Хермес не само поради хтонизма, но и защото принадлежат към една политико-религиозна и културна общност.

В Платоновия диалог „Хармид“ Сократ говори за вярата на траките в безсмъртието и умението на Залмоксисовите лекари да оздравяват тялото с припявания. Философът научил тази любопитна подробност в навечерието на Пелопонеската война, когато атиняните се опитали да сложат ръка върху коринтската колония Потидея. Сведението е особено ценно, защото освен потвърдението за съществуването на затворено об-

⁴⁹ Ioseph. Flavius. Arch., 18, 22; Dio Chrysost., Or., 72, 3 (Arnim); Dio Cass., 68, 9 (Dindorf-Melber; Boissevain); Iord. Getica, 40; Strabo, 7, 3, 3 (Meineke); D. Detschew. Op. cit., p. 372, 489.

В л. Георгиев. Цит. съч., с. 16 — 17, 90, 103.

⁵⁰ Iv. Marazov. Influence et originalité ou l'Iran et la Thrace. — Thracia, IV, 1977, p. 22, 30.

⁵¹ Hellanikos. fr. 73 (Jacoby); D. Detschew. Op. cit., s. 174, 268, 496; A. I. Fol, Iv. Marazov. Op. cit., p. 12, 48 — 49, 57, 59.

щество от почитатели на култа с тайни обряди, известни само на посветените, доказва и вековните връзки между Североизточна и Югозападна Тракия. Иначе съветът на философа „ако си трезв и достатъчно благоразумен, няма никаква нужда от припяванията на Залмоксис и тези на хиперборея Абарис“ губи своя смисъл. Изглежда, елините били запознати поне отчасти със семантиката на гетските религиозни представи, защото едва ли иначе ще споменават Залмоксис като цар, който същевременно е и бог. Ценна информация има и в сведението на Диодор, запознат с тракийската религия още от времето на йонийските писатели, Херодот и някои елинистически автори. След като описва почитането на Залмоксисовия култ у гетите с вярата в обезсмъртяването, авторът прави интересен и на пръв поглед странен паралел с почитането на юдейския цар-жрец и законодател Мойсей и на богинята Хестия.⁵²

Изследванията върху тракийската религия потвърдиха, че богинята на домашното огнище олицетворява продължаването на рода и естествено появата на сина-любовник. Кръгът на домашното огнище освен култа към огъня има връзка със соларните и хтоничните сили. Запаленото и неугасимо огнище символизира единството на антитезата земя — небе, то започва и завършва цикъла раждане — смърт и като божество (Хестия) се отъждествява според индоевропейските представи с Великата богиня-майка. В този дух на разсъждение, връзката между гетския антропосомон, цар-жрец и бог и Хестия изглежда естествена и логична.⁵³

И така през къснобронзовата епоха севернотракийските племена познават социалната диференциация в съседско-териториалната общинна организация. Комплексният подход към писмените сведения и резултатите от известните досега археологически проучвания недвусмислено потвърждават предположението за интензивни държавнообразователни процеси в гетското общество. Нещо повече, известията на йонийските писатели Хекатей, Хеланик и естествено Херодот доказват съществуването на затворено общество от почитатели на култа, представители на аристокрацията. Техен върховен повелител е местният базилевс, персонафициран в образа на Залмоксис. Той е върховният политически и религиозен предводител, съдник на традиционното право.

Връзката между военно-политическата и религиозната власт се потвърждава добре от сведенията у Страбон, който поради нарасналия интерес към гетите от времето на Цезар насетне се интересува от историята, бита и религията на севернотракийските племена. При задължителния текстритичен анализ познанията му имат задоволителна стойност, тъй като често се базира на елинистически извори.

В общи линии Страбон следва разказа на Херодот, според който Залмоксис приема само представителите на аристократичния елит и в пещерата, символ на хтонизма, ги поучава и въвежда в своята философско-религиозна и държавнополитическа доктрина. Гетският демон е владетел, но същевременно и жрец; той извършва основните ритуали и мистерии на култа. Неговата зала наподобява дворците, построени от царете-жреци

⁵² P l a t., Charm., 156 d, 158 b; D i o d., I, 94, 2; D. D e t s c h e w. Op. cit., p. 173.

⁵³ I. B a n u. Zalmoxis et le phénomène de secte (под печат), който доказва връзката Залмоксис-Гибелеизис-Хестия; за култа към Хестия в Скития вж. у Д. С. Р а е в с к и й. Цит. съч., с. 87 — 94, 102 — 107, 120 — 121, 163, 174, 187 — 188.

от микенска и елинистическа Тракия Марон, Орфей, Котис I, Диегилис и гета Дромихет. Тук се обединяват политическите и религиозните нишки на властта, от тук се ръководи държавата. Вероятно повлиян от информацията на съвременниците си, известният географ и историк на пръв поглед отделя функциите на царя от тази на жреца. Залмоксис е жрец, който убеждава владетеля да бъде съуправител (съветник в управлението), тъй като знае да тълкува божиите заповеди и съгласува делата си с тях. Затова, отбелязва Страбон, Залмоксис бил назначен за жрец на бога, а след това и сам провъзгласен за бог. Жрецът се преселил в пещерата Когайонон, близо до едноименната река и царят постоянно се съветвал с него, защото се убедил, че заповедите му, издавани по волята на боговете, карат хората да му се подчиняват. Когато над гетите властвувал Бурбиста, отбелязва Страбон,⁵⁴ срещу когото божественият Цезар подготвял поход, тоя сан (на жрец) се заемал от Декеней. Тук авторът предава, че жрецът се превръща в бог, което не е съобщено пряко у Херодот, Ако се следва текстът, то, изглежда, че разделянето на политическите от религиозните дела е повече от ясно; същият автор твърди, че хората много повече почитат божиите заповеди и съгласува делата си с тях. Поради тази причина профетите на траките Орфей, Музей, Залмоксис и гадателят на Бурбиста, Декеней, се провъзгласявали за царе.⁵⁵ Казано накратко, у Страбон недвусмислено е потвърдена пряката и ненарушима връзка между военно-политическата, религиозната и законодателната власт, събрана в ръцете на местния базилевс — жрец и бог.

Наличието на затворен кръг от представители на аристокрацията, които изповядват култа към местното върховно божество, в случая с гетите Залмоксис, освен у Херодот и Страбон се потвърждава и у по-късните автори, които сравнително добре познавали политическия и религиозния живот на гетите от I в. пр. н. е. насетне. Дион Хризостом например изрично отбелязва, че гетите носят островърхи плъстени шапки (пилос). Живелият около едно поколение след него Дион Касий, когато дава подробна информация за войната между Траян и Децебал, между другото споменава, че последният изпратил при римляните парламентъори, но не вече от кометите, сиреч дългокосите, а най-видните от пилофорите, представители на аристокрацията.⁵⁶

Готският историк Йордан, събрал значителна информация от предшествениците и най-вече от Касиодор и Дион Хризостом по собственото си признание, дава важни и любопитни подробности от историята на готите, т. е. гетите. Като говори за първото разселване на готите в скитските земи около Меотида, той отбелязва, че техен владетел бил Филимер. Според специалистите става дума за петия готски крал Филимер, управля-

⁵⁴ S t r a b o, 7, 3, 5; D. D e t s c h e w, Op. cit., p. 273; R. V u l p e. Décénée, conseiller intime de București, — Studia Thracologica, București, 1976, p. 62 — 63, 67; авторът предполага, че планината Когайонон трябва да се свърже с Градищеа Мунцелулуй, където се издига религиозно-политическият център Сармизегетуза, столица на Децебал. Категоричността на извода поставяме под съмнение, още повече, че военно-политическите интереси на Бурбиста са насочени към морето и столицата му не трябва да се отъждествява с тази на последния дакийски владетел.

⁵⁵ S t r a b o, 7, 3, 11; 16, 2, 39; D. D e t s c h e w, Op. cit., p. 174; R. V u l p e. Op. cit., p. 63.

⁵⁶ Вж. бел. 49; D. D e t s c h e w, Op. cit., p. 489.

вал около средата и втората половина на II в. При него готите достигнали до долното течение на Висла. При второто разселване в Дакия, Тракия и Мизия техен предводител бил забележителният с познанията и философията си Залмоксис. Но и преди него, продължава готският историк, те (готите, сиреч гетите) имали учения мъж Зевтас, а след него Дикиней, трети бил Залмоксис. Тук видимо Йордан нарушава хронологическия порядък на гетските владетели. Поради тези причини, продължава авторът, гетите били най-образовани сред варварите, едва ли не равни на елините, както отбелязва Дион (Хризостом), написал на гръцки тяхната история. „Той (Дион) говори, че tarabostesei (в отделните кодекси tarabostereos, zarabostereos, strabostes eos, thorabostes eos), впоследствие именувани pilleati, били сред тях (т. е. гетите) благородници; от тяхната среда се избирали царете и жреците.“⁵⁷ Анализът на сведението позволява да се различат отделните пластове, които се съдържат в него. Информацията за Залмоксис по думите на самия автор е почерпена от много летописци. Изглежда, основен извор и тук е бил Дион Хризостом, който от своя страна е познавал гетския политико-религиозен живот чрез Страбон, а вероятно и чрез Теопомп и Херодот. Йордан просто е размесил отделните пластове в тази толкова богата информация и затова поставя Декеней (Дикиней) преди Залмоксис. С голяма вероятност може да се предположи, че сведението за съвременника на Бурбиста, жреца Декеней и негов наследник, готският историк дължи на Страбон чрез Дион Хризостом.

Изреждането на готските (гетските) царе-жреци у Йордан освен хронологическата непоследователност поставя и въпроса, кой е този Зевтас (Севт). Съществуват следните възможности. От една стратегема на живелите през II в. Полиен се знае, че Дромихет имал полководец на име Севт, който с военна хитрост помогнал да се разбие и залови Лизимах. Типичното за този род литература преувеличение не подлежи на съмнение, но и не изключва напълно възможността да е съществувала подобна личност в двора на гетския владетел. Промяната на толкова разпространеното тракийско име може да се дължи на грешки в късната историописна традиция, на транскрипцията от гръцки на латински или на някои чисто езикови явления. Много по-прецизна изходна информация се съдържа във вече цитираното сведение на Свида за хиперборея Абарис. Там изрично е отбелязано, че прочутият скит е син на Севт. Това тълкуване обяснява и защо Йордан поставя Зевтас (Севт) преди Залмоксис, тъй като според една от етимологиите името означава „жрец“.⁵⁸ В случая отново се потвърждава традиционното единство на царската и жреческата власт в гетските земи.

Лукиан от Самосата също дава интересна информация за религиозния живот на гети и скити въпреки очевидно съдържащия се в нея сатиричен тон. Чрез диалога между Мом и Зевс от „Събранието на боговете“ отново се доказва продължителният традиционализъм на местните култове чак до римската императорска епоха. Според Мом „скити и гети . . . се обявяват за безсмъртни и избират за богове, които си пожелаят, по същия начин, по който Залмоксис, един роб, незабелязано бе вмъкнат в нашия списък

⁵⁷ I o r d., *Getica*, 39 — 40; R. V u l p e. *Op. cit.*, p. 65 — 66; D. D e t s c h e w. *Op. cit.*, p. 489.

⁵⁸ P o l y a e n. *Strat.*, 7, 25 (Wölfflin-Melber); В л. Г е о р г и е в. *Цит. съч.*, с. 45, 161.

(т. е. на боговете)“. Тук вероятният извор на Лукиан е Дион Хризостом или Страбон, ако не е познавал първия. Основателен интерес поражда и друго сведение на сатирика, където скитската аристокрация е наречена тилофорки; подобен атрибут носел и знаменитият Анахарсис, почитател и разпространител в Скития на култа към Великата богиня-майка, убит от брат си цар Савлий, според думите на Херодот с лък и стрела, защото приемал чужди обичаи.⁵⁹

Археологическият материал по недвусмислен начин потвърди сведенията на античните автори, че само представителите на аристокрацията носят островърхи плъстени шапки, т. е. пилос. Върху златния шлем от Коцофънеши, датиран в IV в. пр. н. е., са изобразени сакрални сцени, които представят царя-жрец в момент на свещенодействие. Върху единия набузник на шлема върховният повелител е опрял коляно на жертвеното животно. С лявата ръка той повдига главата му, а в дясната, вече вдигната, държи акинак. Главата на царя е покрита с островърх шлем, който наподобява пилос, гърдите са защитени от ризница, а на гърба е заметната хламида. Същата сцена е изобразена и върху другия набузник. Подобно предназначение имат и известните сребърни шлемове от Аджигьол и този, съхраняван в Института по изкуство в Детройт. Върху шлема от Аджигьол, който има островърха форма, е изобразен конник, вероятно царя-жрец, в момент на схватка. Берчу основателно свързва шлемовете от Аджигьол и Детройт, като предполага, че поради еднаквост на предназначението и формите си са произведени в едно и също ателие. Върху десния набузник на последния е изобразен орёл, който държи в клона си риба, а в ноктите заяк. Авторът вижда в тези сцени политико-религиозната доктрина на гетите в действие. Сцените символично обединяват земята, небето, водата и въздуха, т. е. единството на соларно и хтонично, на природа и човек. Подобни сюжети са изобразени и върху сребърното гобеле от Железни врата и тези от Аджигьол.⁶⁰ Владетелят, изобразен върху кнемидата от Аджигьол, държи в ръката си ритон, който приближава към устните. Отгоре е изобразен конник, който държи в ръката си лък. Сюжетът напомня сцените с инвестира от Кавказко-Иранския етнокултурен кръг, където идеята за божествения произход на властта е особено разпространена.

Върху ритона от Поройна от края на IV — началото на III в. пр. н. е., изработен в гетско ателие, са изобразени четири богини, вероятно покровителки на плодородието. Две от богините седят на столове и държат в ръка по един ритон, а в другата по една фиала. Ритонът и фиалата са съдове за пиене, но погледнато в религиозно-семантичен план, са инсигнии на властта и затова пиенето от тях може да стимволизира само приобщаването с властта, побратимяването с царя-жрец. Почти сигурно е, че това означава и влизането в кръга на посветените, на обезсмъртените приближени до царя-жрец, призовал смъртните при себе си. Вероятно това са причините ритоните и фиалите обикновено да се изработват от сребро.

⁵⁹ Lucian. *Deorum Concilium*, 9; *Scyth.*, 1; *Anach.*, 16; *Hdt.*, 4, 76 — 77; A. M. Хазанов. Цит. съч., с. 181.

⁶⁰ D. Vergiu. *Op. cit.*, p. 46 — 53, 62 — 63, 85 — 103, 130 — 131, 169 — 178; fig. 5 — 9, 21 — 22, 42 — 43; 47 — 48, 72 — 73;

а повърхността им да е изпъстрена с ритуални изображения на даден култ или на самите божества.⁶¹

И така историческата интерпретация на оскъдните писмени сведения и особено на многобройния археологически материал убедително потвърждават принадлежността на гетските земи към един обширен културен и политико-религиозен кръг. Съседско-териториалната община, окончателно изградена в къснобронзовата епоха, постепенно еволюира, което позволява да се ускори развитието на производителните сили, окончателно да се разкъсат родовите връзки и се задълбочи социалното разслоение. По този път на бавна еволюция естествено се създават условия за оформянето на по-устойчиви военно-политически организации начело с родовата аристокрация и върховния ѝ предводител царя-жрец.

Представителите на аристокрацията заемат първенстващо място и в постоянно развиващото се тракийско изкуство. Те имат своето богато въоръжение и се стремят да отстоят социалното си превъзходство по пътя на войната. Изследванията върху тракийската социална структура потвърдиха, че собствеността на съседско-териториалната община принадлежи на владетеля, докато родовите общинници са само владелци и всеки момент могат да загубят правото си по волята на върховния си повелител. Казано накратко, тракийската съседско-териториална община не е напълно завършена отворена система за разлика от напредналите елински полиси.⁶²

Историческото развитие на Североизточна Тракия в първите столетия на I хилядолетие пр. н. е. се очертава по-ясно благодарение на последните проучвания върху изворите, известния археологически материал и тяхното преосмисляне в политико-религиозен и етнокултурен план. Напоследък историци, археолози и изкуствоведи все по-убедително доказват, че трудно може да се говори за забележим упадък и въпреки че вътрешноетническите размествания все още не са завършили, вече могат да се посочат утвърдени центрове на политико-религиозен живот.

В подкрепа на споменатото по-горе е достатъчно да посочим публикуваното съкровище от Бързица⁶³ (Шеремет), което съдържа пет добре запазени колана и златни обеци. То има паралели със съкровището от Михалков, което според издателя символизира соларното начало на местния култ. Без съмнение находката е принадлежала на владетел с неограничени политикорелигиозни функции, сиреч това е един от анонимните царе-жреци. Специалистите изследват находките от Бързица и заключават, че геометричните очертания върху колоните са на водни птици. Според религиозната семантика водноплаващите птици са често срещан сюжет в индоевропейското изкуство. Те символизируют съприкосновението на слънцето с водата в момент на залез, когато светлината изчезва в земята, и са една от зримите връзки между соларното и хтоничното. Разпространението на животинската декорация в тракийското изкуство от края на II хилядолетие

⁶¹ Вж. у Д. С. Раевский. Цит. съч., с. 162 — 164; I v. M a g a z o v. Les rhytons thraces (V — III s. av. n. e), Pulpudeva, I, Sofia, 1976, p. 206 — 212.

⁶² A I. F o l, I v. M a g a z o v. Op. cit., p. 144 — 147.

⁶³ И. К. Свещников. О символике вещей Михалковского клада. — СА, кн. 1, 1968, с. 10 — 27; Д. Гергова - Домарадска. Съкровището от Бързица, Варненски окръг. — Археология, 1979 (под печат).

пр. н. е. насетне потвърждава подобно предположение, тъй като изобразяването на птици и животни е характерно за целия Източносредиземноморски басейн и защото социалната структура с религиозните представи на населяващите го етноси са особено близки.⁶⁴

Трябва да се отбележи, че по своята орнаментация и размери златните обеци от Бързица представляват едно по-късно типологическо развитие на трансилванския тип обеци, датирани в началото на ранножелязната епоха. Начинът на изработка на обещите потвърждава продължителността на традициите от късния бронз в Европейският Югоизток; засега те могат да се датират заедно с цялото съкровище най-късно към края на VIII в. пр. н. е.

Към изключителните достижения на тракийската торевтика се отнася и златната диадема от Царевброд (Ендже), изработена от тънка лента с дължина 21,5 см и ширина 3,9 см. Украшенията са с изчукан геометричен орнамент от кръгове, полукръгове, успоредни линии и пъпки. В полето равномерно са разположени три големи и два по-малки кръга. В един от кръговете се очертава фигура, наподобяваща малтийски кръст. Диадемата е открита, положена в краката на погребения воин. Употребата на златна пластинка (диадема) от владетелите, символ на върховна власт, е характерно за целия източносредиземноморски свят от Трансилвания и Карпатите до Микена и Крит през къснобронзовата епоха. В северните райони подобни диадеми са известни от съкровищата в Михалков и Фокуру,⁶⁵ датирани към края на VIII — началото на VII в. пр. н. е. Те също потвърждават наличието на продължителна традиция в изкуството и политико-религиозния живот от микенска Тракия.

В гетските земи особено внимание се отделя на находката при Белоградец. Първоначално тук бе намерена каменна надгробна статуя на воин, несъмнено местен цар-жрец. В центъра на могилата, сред останките на дървена гробница, бе открито и самото погребение на владетеля. Според издателя най-значителната находка от гробния инвентар е железният кинжал с масивна дръжка и правоъгълно напречно сечение. Ножницата има метална обковка от масивен лист злато. Тя е богато инкрустирана и според орнаментите има соларна символика. Кинжалът е прикрепен към портупеев колан и авторът без необходимата културно-историческа аргументация предполага кимерийския му произход с вероятна прародина Северен Кавказ?! Естествено е и издателят да приеме хипотетичния път, по който проникват този кимерийски тип кинжали. Това са района на Кавказ и по брега на Северния и Северозападния Понт до гетските предели, в останалите райони на древна Тракия. Изводите на автора са категорични; кинжалът със златообкована ножница е бил притежание на племенен вожд. Късият меч е една от инсигниите на върховната му власт. Погребението поне засега е датирано през първата половина на VII в. пр. н. е.⁶⁶

Многобройният археологически материал, открит напоследък, позволи на някои специалисти да допуснат съществуването на едно трако-

⁶⁴ Вж. у Д. С. Раевски и. Цит. съч., с. 59, 61, 63, 132, 162.

⁶⁵ Г. Тончева. О фракийцах нынешних Украины, Добруджи и Северовосточной Болгарии в XI — VI вв. до н. з. — *Studia Thracica*, I, Sofia, 1975, с. 44 — 46, 49, 52.

⁶⁶ Г. Тончева. Кинжал кимерийски тип от с. Белоградец, Варненски окръг — *Археология*, 18, кн. 3, 1976, с. 52 — 55.

кимерийско койне, макар и в хипотетичен план. Мелюкова дори употреби термина „трако-кимерийска древност“? — резултат на икономически и военно-политически отношения, породени и от придвижванията на някои кимерийски племена. Същевременно авторката приема възможността за известна инфилтрация на тракийски (т. е. гетски) етнос в Северозападното Причерноморие, двуречието Буг — Днестър и хинтерланда на Олбия от средата и втората половина на VII в. пр. н. е. насетне според последните изследвания.⁶⁷

От своя страна Тереножкин е категоричен относно принадлежността на находките от Белоградец и Царевброд (Ендже) към кимерийската етно-културна общност. Златната ножница от Белоградец е обявена за произведение на кимерийското изкуство въпреки изричното авторово признание, че някои елементи на ювелирната техника не са били известни на кимерийските майстори — занаятчий и торевти. Интерпретираните по този начин археологически находки позволяват на Тереножкин да подкрепи старата теза за едно нахлуване на значителна кимерийска вълна в Дунавския басейн с главен маршрут по западнопонтийското крайбрежие. На практика почти е игнорирано самостоятелното икономическо и вътрешнополитическо развитие на племената, населявали Североизточна Тракия. Авторът дори стига до извода, че богатите погребения при Белоградец и Ендже ясно очертава пътя на кимерийската вълна от степите на Причерноморието към Мала Азия през първата половина на VII в. пр. н. е., която увлякла със себе си и войнствените тракийци?!

Още по-странно и нереално от гледище на историческата интерпретация изглежда авторовото твърдение, че едва около VII в. пр. н. е. социалната диференциация е ясно доловима и на преден план изпъкват богатите могилни погребения на конните войни, представители на кимерийската аристокрация. Най-богатото, признава той, е погребението при Белоградец, което окончателно компрометира тезата за кимерийския му произход, още повече, че отстои на стотици километри в югозападна посока от естествената кимерийска историко-културна среда. Напоследък българските изкуствоведи и историци с основание защитават предположението, че споменатите находки принадлежат на тракийски ювелирен център и тук вероятно е било последното жилище на местен владетел, цар-жрец.⁶⁸

Поне засега още в ранния халщат се долавят следи от тракийската материална култура в северозападните райони на Поднестровието. Това говори за активен културно-исторически обмен и в следващите столетия, който не е задължително да се свързва с хипотетичното предвижване на кимерийците по западния бряг на Понта.⁶⁹

Откритите кинжали кимерийски тип близо до Дунавската делта и в Молдавия с датировка края на IX—VIII в. пр. н. е. не могат да потвърдят някои предположения на археолозите. Така трерите хипотетично са локализирани в крайния североизток, където вече е доказано наличието на тра-

⁶⁷ А. И. М е л ю к о в а. Итоги и задачи изучения взаимосвязей киммерийских и скифских племён с фракийцами в советской науке. — *Studia Thracica*, I, Sofia, 1975, с. 63 — 64.

⁶⁸ А. И. Т е р е н о ж к и н. Киммерийцы. Киев, 1976, с. 22, 25, 34 — 35, 42 — 43, 91, 98, 105, 109, 144, 180, 204, 214 — 215.

⁶⁹ В. И. К о з е н к о в а. Связи Северного Кавказа с Карпато-Дунайским миром. Скифский мир. Киев, 1975, с. 52 — 70.

кийска материална култура в споменатата епоха. Това кара някои специалисти⁷⁰ да предположат, че трерите под кимерийски натиск напускат предишните си местожилища, придвижват се по делтата на Дунав и през гетските простори се заселват в района на Враца. Очевиден е стремежът да се съгласуват някои археологически изводи с известието на Тукидид за трерите.

Наличният археологически материал не може да потвърди придвижването или военно-политическото присъствие на кимерийците по западния бряг на Понта. Повече от съмнителна е и хипотетичната трако-кимерийска културна общност; съмнението ще остане и поради продължаващите спорове относно етническата принадлежност на този рано изчезнал полумитичен етнос. Тя не се потвърждава и от достигналите сведения на писмената традиция. Същевременно информацията за присъствието на трерите в Мала Азия дължим не на йонийските етногеографи от VI—V в. пр. н. е., а на късния Страбон. От своя страна нито Хекатей, нито Херодот споменават за придвижването на кимерийците по западния Понт, макар че „бащата на историята“ дава сравнително подробна информация за тях. Той описва и кимерийското проникване до Йония преди Крез, но това не било никакво трайно завоевание, а по-скоро плячкаджийски набег.⁷¹

Повечето специалисти са склонни да приемат един основен маршрут за придвижването на скити и кимерийци в Азия. Според тях от южноруските степи, Боспор и през Кавказ кимерийците се придвижват по източния бряг на Понта и нахлуват в Мала Азия. Скитите, които ги следват, проникват в Мидия също чрез пътищата между Кавказ и Каспийско море.⁷²

В скитския логос Херодот пресъздава етногоничните легенди на кимерийците и отново описва оттеглянето им от земите, които населявали под скитския натиск.⁷³ И тук сведенията не дават необходимите доказателства на привържениците на версията за тракийския маршрут на кимерийската вълна към Мала Азия.

Някои известия на Херодот са особено интересни за изложението. Така с подробности е описано приготвянето на Ксеркс за войната с елините. Между другото историкът изброява всички най-значителни армии до неговото време, сиреч около средата на V в. пр. н. е., и споменава тази на скитите, когато преследвали кимерийците в Мидия и пълчищата на мизите и тевкрите, когато около Троянската война приминали през Босфора и покорили траките до Йонийско море, като на юг достигали река Пеней. Според изследванията върху тракийската етногеография информацията на Херодот е меродавна и потвърждава преселването на мизите от Азия в Европа за разлика от текста у Страбон,⁷⁴ който съобщава обратна миграция на споменатите племена.

⁷⁰ И. Т. Черняков. Киммерийские курганы близ устья Дуная, Скифы и Сарматы. Киев, 1977, с. 29 — 36; G. Topceva, Sur l'origine des Thraces. — Thracia, III, Serdicae, 1974, p. 84.

⁷¹ Hdt., I, 6; I, 15 — 16; I, 103; за движенията на кимерийците вж. С. Н. Д. Павлов. Alttrakien. Berlin, 1976, p. 155.

⁷² G. Wirth. Zum Volksstamm der Trieren. — Klio, 49, 1967, p. 48.

⁷³ Hdt., 4, 11 — 12; 4, 13, 2; Сведенията са събрани и анализирани у А. Л. Фол. Проучвания върху гръцките извори . . . II, с. 13.

⁷⁴ Hdt., 7, 20, 2; 7, 74, 2; 7, 75, 2; Strabo, 7, 3, 2; 7, 3, 3; 7, 3, 10; 12, 3, 3; 12, 8, 3; D. Detschew. Op. cit., p. 306 — 307; А. Л. Фол. Цит. съч., с. 13 — 15.

В хода на изложението ще разгледаме проблема трери, които със или без основание се свързват и с историята на севернотракийските племена около средата на VII в. пр. н. е. Тукидид е първият хронологически информатор за трери и тилатеи и сам е най-сигурното доказателство, че това племе не е последвало кимерийците в хипотетичния им поход през тракийските предели. Анализът на Тукидидовия текст позволява на специалистите да локализират най-общо трери и тилатеи в днешното Софийско поле. Долната хронологическа граница на сведението се отнася към средата и втората половина на V в. пр. н. е., докато горната е след XIII в. пр. н. е., когато започват големите миграции и вътрешнополитически размествания в Югоизточна Европа и Мала Азия. Впоследствие тилатеите изчезват от изворите и се споменават само у Стефан Византийски, който се позовава единствено на Тукидид.⁷⁵

Най-често трерите са споменавани у Страбон обикновено във връзка с походите на кимерийците в Мала Азия и тази информация е основният аргумент на привържениците за преминаването на последните през тракийските земи. Известният историк и географ не уточнява основните си източници, но видимо в сведенията му се долавя едно хронологическо разместване на отделните пластове, нещо, съвсем естествено, тъй като той отстои от тях във времето почти осем столетия. Тази объркана стратиграфия позволява на специалистите да заключат, че сведенията му принадлежат и към по-ранната етнография на Тракия. От своя страна Вирт анализира всички Страбонови известия за трери и кимерийци в Мала Азия, като приема, че за него съществуват две групи от трерите — източни, в близка връзка с кимерийците, и западни, обитавали Пропонтида със Северозападна Мала Азия и в постоянни контакти с местните тракийски племена.⁷⁶ Изглежда, за трерите и техните придвижвания знае Тукидид, предполага авторът. И така Страбон свързва етнически трери с кимерийци, но същевременно изрично отбелязва, че те са траки и обитават част от Мала Азия. Сякаш окончателно да усложни нещата, географът съобщава, че трерите живеят в областта на Бистонското езеро редом с местните траки.⁷⁷

Чрез фрагмент у Теопомп от „Гръцка история“, запазен у Стефан Византийски, става ясно, че трерите, вариант на трерите, са траки и имат селище с име Трерос. Локализацията на селището е несигурна. Фол предпочита да търси селището в Софийското поле, когато преди и по време на Тукидид трерите са окончателно уседнали.⁷⁸

За последен път трерите се споменават у Плиний Стари, който ги поставя съседи на Македония заедно с дарданци и пиери. Б. Геров анализира известието и вижда няколко възможности за тълкуване. Според него най-вероятно е по времето на Плиний трерите да са били вече асимилирани

⁷⁵ Th u c., 2, 96, 4 (Böhme-Widman); St e p h. В у z., 624, 9; D. D e t s c h e w. Op. cit., p. 505; G. W i r t h. Op. cit., p. 47; Б. Б е р о в. Проучвания върху западнотракийските земи през римско време. II. — Год. Соф. унив., ф-т. зап. фил. 61, 1, С., 1967, с. 18 с бел. 4, където е възприето противното мнение.

⁷⁶ G. W i r t h, Op. cit., p. 49 — 51.

⁷⁷ S t r a b o. I. 3, 18; 1, 3, 21; 13, 1, 8; 13, 4, 8; D. D e t s c h e w. Op. cit., p. 272—273, 521 — 522.

⁷⁸ S t e p h. В у z. 634,3 = T h e o p o m p., fr. 378; Б. Г е р о в. Цит. съч. с. 19 с бел. 1; А л. Ф о л. Проучвания върху гръцките извори . . . , IV, Фрагментите на Теопомп. — Год. Соф. унив. Ист. фак. 69, 1975/1976, 1979 (под печат).

Авторът знае за тях от Варон, чиито извори са по-рани, изглежда, от ранноелинистическата епоха. Геров приема, че трерите от Софийско слизат от историческата сцена под натиска на силните военно-политически съседи трибалите или при келтското нашествие.⁷⁹

Анализът на изворните данни потвърждава неоснователността на теорията за трако (треро)-кимерийска етнокултурна общност. От гледище на историческия анализ археологическите комплекси при Белоградец и Царевброд (Ендже) нямат и не могат да имат доказателствена стойност в подкрепа на предположението за някакво кимерийско културно или военно-политическо присъствие. Достатъчно е да припомним, че съществуват гетски държавни организации още от къснобронзовата епоха със значителен военно-политически потенциал. Около столетие и половина след кимерийския призречен удар гетите упорито отстояват независимостта си срещу огромните сили на Дарий I. И още нещо. Според традицията преди Страбон траки, респ. трери, не са имали никакви контакти с кимерийците. В противен случай за това щяха най-общо да съобщят представителите на йонийската школа в лицето на Хекатей и Херодот или пък поне Тукидид и Теопомп.

Ако нахлуването е било реален исторически факт, то неминуемо е имало сблъсъци между отделните гетски династи и нашественика. Подобни събития, ако изобщо са станали, не може да са останали неизвестни за йонийските колонисти, които се появили и затвърдили по тези места само половин век след това, а те са главните извори на Хекатей и Херодот. Двамата обаче не споменават трерите изобщо, а „бащата на историята“ не говори нищо за кимерийско нахлуване в Североизточна Тракия или по брега на Западния Понт.

Страбон смята трерите за съучастници на кимерийците в опустошаването на Мала Азия, но никъде не споменава, че минават по тракийския Понт. Версията е резултат на свръхмодерни интерпретации от страна на съвременните изследвачи. Вероятно до географа са достигнали далечни реминисценции на реални исторически събития, които така и не са били правилно разбрани и осмислени от него.

Стратиграфският анализ на изворния материал позволява да се създаде още една работна хипотеза за предвижванията на трерите, която няма претенциите за прецизност или категоричност на изводите.

Изселването на мизи и тевкри,⁸⁰ т. е. трояни, от Мала Азия в Европа през проливите, към долините и устията на големите реки от XIII в. пр. н. е. и това на витините, по-рано наричани стримони, понеже живеели по долината на Струма в обратна посока, усложняват в значителна степен етногеографската карта на Югозападна и Югоизточна Тракия със Северопадна Мала Азия. Около средата на VII в. пр. н. е. започват нахлуванията на кимерийски групи в пределите на Мала Азия с някои съвсем естествени етнически и военно-политически последици. Приблизително около това

⁷⁹ P l i n., Nat. Hist., 4, 35 (Mayhoff); D. D e t s c h e w. Op. cit., p. 522; Б. Г е р о в. Цит. съч., с. 19 с бел. 3 — 5.

⁸⁰ H d t., 2, 118; 5, 13; 5, 122, където изрично е споменато, че тевкрите са трояни; H d t., 7, 75, 2; S t r a b o, 7, 3, 2; 12, 3, 3, за преселването на витините в Мала Азия от долината на Струма; D. D e t s c h e w. Op. cit., p. 63, 306, 482; А л. Ф о л. Проучвания върху гръцките извори . . . , II, с. 14 — 17.

време започва процесът на постепенно усядане на основните тракийски етнически маси. Наистина Херодот не съобщава нищо за трерите, но вероятно той споменава само придвижванията на най-значителните племена, в случая мизи и тевкри. Изглежда, че поне част от трерите били увлечени от тях и преминали в Европа. Мизи и тевкри покорили всичко по пътя си чак до Йонийско море, като на юго достигнали р. Пеней. Трерите ги следвали, вероятно по принуда, тъй като Страбон чрез многобройните си извори отбелязва, че сред местното тракийско население около Бистонида имало и трери. Вероятен краен пункт от миграцията на трерите е дн. Софийско поле, тъй като там ги локализира Тукидид. След V в. пр. н. е. те играят незначителна роля в етнографията и политическата история на Тракия до постепенната им асимилация от по-многобройните и силни съседи.

Според историческата интерпретация на писмената традиция и наличния многоброен археологически материал Североизточна Тракия не нарушава вътрешния ритъм на своето социално-икономическо и политическо развитие през първите столетия на I хилядолетие пр. н. е. Миграционната вълна от полемичните в научната книжнина кимерийци и трери не я засяга, още повече, че тя е по-скоро хипотетична и дори призрачна, отколкото исторически реална. Около и след средата на VI в. пр. н. е. прогресивно нарастват изворните данни и археологическите находки за този огромен район. Все по-точни и ясни стават сведенията за поселищния живот, погребалните обичаи, икономическото развитие, социалната структура и политическата история, което позволява и една по прецизна локализация на отделните държавнополитически центрове.

Интердисциплинарният подход при анализа на наличните изходни данни позволи по-ясно и точно да се очертаят главните моменти от историческото развитие на Североизточна Тракия в рамките на цяло хилядолетие. Вече може да се смята за доказано, че около средата на II хилядолетие пр. н. е. съседско-териториалната общинна организация е солидно изградена и не търпи съществени изменения. Така очертаната социална структура не се отличава от другите райони на микенска Тракия и може да се допусне съществуването на раннодържавни организации начело с царя-жрец и обкръжаващата го аристократическа върхушка. Именно този елит изповядва култа към антроподемона Залмоксис с преклонението пред соларното и хтоничното начало и вярата в обезсмъртяването.

Комплексните изследвания в последните години допускат, макар и все още в хипотетичен план, да се говори за приобщаването на гетските земи към Югозападна и Югоизточна Тракия в една етнокултурна и политико-религиозна общност. През първите векове на I хилядолетие пр. н. е. гетските племена не са смутени от вътрешни сътресения или външни миграции с последващите ги етнически промени. Всичко това допринася да се утвърди местната държавостроителна практика и се развие религиозната доктрина. Сравнително спокойното историческо развитие позволило на гетските царя-жреци или местни династи в епохата след VI в. пр. н. е. да играят значителна роля в общотракийския политико-религиозен живот.

GETICA: I. ÉTAT ET RELIGION DÈS LE MILIEU DE IIème MILLÉNAIRE JUSQU'AU MILIEU DU VIème SIÈCLE AV. N. È.

Kiril Jordanov

(Résumé)

La méthode d'analyse complexe a permis de tracer plus clair et plus juste les moments principaux du développement historique de la Thrace de Nord-les. Est dans cadres d'un millénaire. On peut déjà accepter qu'au milieu du IIème millénaire av. è. l'organisation de la commune territoriale est solidement fondée et qu'elle ne se modifie pas essentiellement. La structure sociale de ces régions n'est pas assez différente par rapport aux autres rayons de la Thrace mycenne et on peut y admettre l'existence des organisations d'Etat, dirigées par des rois-prêtres et leurs entourages aristocratiques. En somme cet élite confesse le culte de Zalmoxis, avec la vénération du commencement solaire et chtonique et la foi dans l'immortalité.

Les recherches complexes dernièrement faites admettent, quoique en cadres hypothétiques, de parler pour un ralliement des pays gètes à la société ethnoculturelle et politico-religieuse de la Thrace du Sud-Est et Sud-Ouest. Durant les premiers siècles du Ier millénaire av. n. è. les tribus gètes ne sont pas gênées par des chocs internes, ni des migrations extérieurs avec leurs modifications ethniques. Cette situation contribue l'accélération de la formation des Etats et l'évolution de la doctrine religieuse. Les développement historique, presque tranquille permet aux rois-prêtres gètes ou aux dynastes locaux dans l'époque après le VIème siècle av. n. è. de jouer son rôle important dans la vie générale politico-religieuse des Thraces.